

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У Чернігівській області є всі необхідні передумови для розвитку молочного скотарства, передусім природні та трудові ресурси. Проте потенціал регіону ніколи не використовувався повною мірою, навіть за часів Радянського Союзу, коли галузь досить успішно розвивалась. Пік цього розвитку припав на 1990 р.: в області було вироблено 1255 тис. т молока, поголів'я корів становило майже 500 тис. голів [4]. З набуттям Україною незалежності молочне скотарство почало зазнавати серйозного занепаду, нижньою точкою якого став 2000 р.: вироблено молока 601,1 тис. т (у 2,1 рази менше, ніж у 1990 р.); поголів'я худоби продовжує знижуватися до цього часу (2005 р. – 197 тис. голів, що у 2,5 рази менше показника 1990 р.).

Починаючи з 2001 р. на Чернігівщині намітилася нестійка тенденція нарощування обсягів виробництва молока, яка до цього часу супроводжується щорічними коливаннями цього показника. І хоча ці обсяги не досягли відмітки 1990 р., їх зростання слід оцінити позитивно. У той же час необхідно відмітити, що брак молочної сировини став однією з причин того, що практично вся перероблена молочна продукція, яка пропонується споживачеві, містить різноманітні харчові добавки, які погано засвоюються організмом людини, негативно впливають на печінку, нирки, шлунково-кишковий тракт і стають причиною порушення обмінних процесів. У той же час молочна продукція є незамінною в раціоні харчування всіх вікових груп населення, а тому питання її якості є надзвичайно актуальними. Успішне їх вирішення, на нашу думку, залежить передусім від ефективного розвитку сировинної ланки – молочного скотарства, тим більше у регіонах, що належать до поліської природної зони, де для цього є сприятливі умови. З огляду на вищевикладене, актуальність пропонованої статті є беззаперечною.

Проблеми ринкової трансформації основ організації відтворювального процесу в межах АПК України та його окремих галузей були і лишаються об'єктом уваги провідних вітчизняних вчених, зокрема П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького, Г.Н. Германчука, А.С. Лисецького, І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, О.М. Шпичака, Л.Г. Чернюк, В.В. Юрчишина та ін., але постійна зміна умов функціонування галузі вимагає подальших наукових досліджень, спрямованих на підвищення ефективності її розвитку, особливо на регіональному рівні. Метою даної статті є вивчення проблем у розвитку молочного скотарства Чернігівської області та пошук шляхів їх вирішення з урахуванням специфіки сучасного етапу розвитку економіки України. Завданнями, що покликані забезпечити досягнення означеної мети, бачаться нами наступні: оцінка фактичного стану розвитку молочного скотарства в регіоні за останній п'ятнадцятирічний період; аналіз найгостріших проблем галузі, виявлення причин їх виникнення; розробка системи практичних заходів, покликаних забезпечити ефективний розвиток молочного скотарства Чернігівщини найближчим часом.

На сьогоднішній день галузь у регіоні розвивається вкрай неефективно і в'яло (табл. 1). Власне кажучи, вона тримається на плаву виключно завдяки особистим підсобним господарства населення. Але сучасні демографічні процеси в області дають тверді підстави для невтішних прогнозів щодо розвитку галузі найближчим часом. Як свідчать дані табл. 1, поголів'я корів у всіх категоріях господарств Чернігівщини постійно та інтенсивно скорочується: в цілому по області та в середньому по Україні за аналізований період – у 2,3 рази. Найбільш швидкими темпами цей процес відбувається в сільськогосподарських підприємствах – у 4,6 р. по області; у 7,2 р. – по Україні в цілому. Господарства населення спочатку після розвалу колгоспів наросували поголів'я корів (в той час цьому суттєво сприяла допомога особистим підсобним господарствам із забезпеченням кормами, молодняком худоби, транспортними засобами, що надавалася громадським сектором), але інтенсивне скорочення чисельності сільського населення, а також низькі

закупівельні ціни на молоко обумовили розвиток процесу в зворотному напрямі.

У 1990 р. в Чернігівській області 72,8% поголів'я корів було зосереджено в сільськогосподарських підприємствах (в Україні – 73,9%), зараз ці позиції громадським сектором утрачено: згаданий показник у 2005 р. становив 36,5% (в Україні – 23,8). Відтак, на сьогоднішній день найбільша частка поголів'я корів припадає на особисті підсобні господарства: відповідно по області та Україні 63,5% та 76,2%.

Таблиця 1

Показники розвитку молочного скотарства в Чернігівській області

Показники		Господарства всіх категорій	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
Поголів'я корів, тис. гол.	1990	455,5	331,5	124,0
	2005	196,6	71,7	124,9
	2005 р. від 1990 р., %	43,2	21,6	100,7
Виробництво молока, тис. т	1990	1254,9	901,6	353,3
	2005	633,6	182,4	451,2
	2005 р. від 1990 р., %	50,5	20,2	127,7
Середній річний удій, кг	1990	2675	2676	2671
	2005	3159	2819	3325
	2005 р. від 1990 р., %	118,1	105,3	124,5

Джерело: Статистичний щорічник «Чернігівщина - 2005». – Чернігів, 2006. - с. 147, 152, 157.

Унаслідок цього господарства населення вийшли на провідні позиції за виробництвом молока. У 2005 р. вони забезпечили 71,2% регіонального обсягу виробництва (в 1990 р. – 28,2%). Така ж ситуація спостерігається в Україні – 81,0% загальнодержавного виробництва молока забезпечує приватний сектор (1990 р. – 24,1%). Аналіз динаміки обсягів виробництва молока господарствами населення виявляє позитивні тенденції: за аналізований період ця категорія господарств забезпечила приріст даного показника на 27,7% у регіоні та аж на 88,1% по Україні.

Різкою спадною динамікою показника обсягів виробництва молока за аналізований період відзначилися сільськогосподарські підприємства області та України в цілому: відповідно скорочення за 1990 – 2005 рр. становило 79,8% та 86,0%. Такий різкий спад виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах господарства населення не змогли компенсувати розширенням

масштабів своєї діяльності, а відтак на Чернігівщині, як і по Україні в цілому, спостерігаємо значне скорочення молочного виробництва – на 49,5% та 44,1% відповідно. Не можна не відмітити, що на відміну від середньоукраїнського показника обсягу молочного виробництва, в області з 2003 р. намітилась тенденція деякого його підвищення (за 3 останні роки – на 12,9%). Це відбувається виключно за рахунок підвищення продуктивності молочного стада, оскільки за вказаний період поголів'я корів тільки знижується.

Що ж стосується показників продуктивності молочного стада в регіоні, то на сьогоднішній день помітно вищими вони є в господарствах населення (на 17,9% порівняно з сільгосп підприємствами), тоді як раніше першість за показником середньорічних удоїв молока належала великотоварним господарствам. Слід також відмітити позитивну динаміку даного показника у всіх категоріях господарств Чернігівської області та України в цілому за досліджуваний період часу. Найвищими темпами удої молока зростали в тих же господарствах населення – на 24,5% в області та на 38,1% по Україні. Незважаючи на досить пристойні темпи зростання, показник продуктивності молочного стада в області (3159 кг) далекий від рівня європейських країн: Польщі (4541), Німеччини (6439), Франції (6548), Нідерландів (7160), Данії (8156 кг) тощо. Зростання продуктивності худоби в регіоні дещо згладило темпи падіння виробництва молока, спричинені скороченням поголів'я корів, про що свідчать дані табл. 1.

Позитивна динаміка показника продуктивності молочного стада в області пов'язана, передусім, з покращенням умов утримання худоби, поліпшенням стану кормової бази (лише за останній рік у господарствах громадського сектору заготівля кормів збільшилась на 19,1%), оптимізацією раціонів годування корів, появою на вітчизняному ринку та ширшим застосуванням господарствами (насамперед, особистими підсобними) кормових добавок, а також комбікормів, які сприяють підвищенню удоїв молока. Крім того, статистичні дані стосовно поголів'я корів у господарствах населення формуються на основі вибіркового обстеження домогосподарств, а сільські

жителі, як правило, приховують дійсну кількість поголів'я худоби, через що даний показник є нижчим від реального (це також підвищує динаміку удоїв молока).

На сьогоднішній день найгострішою і найболючішою проблемою молочного скотарства Чернігівської області є низькі закупівельні ціни на продукцію галузі. Наприклад, в червні – серпні 2006 р. середня закупівельна ціна на молоко в регіоні становила 60 коп. за 1 л, при цьому 1л питної негазованої води в роздрібній торгівлі коштував 70 коп. (на 16,7% дорожче), а літрова упаковка молока (вартість самої упаковки 0,1 грн.) – 2,3 грн. (дорожче в 3,8 р.) [5, 6]. В таких умовах сільське населення вимушене скорочувати поголів'я корів.

Іншою проблемою розвитку вітчизняного молочного скотарства є низький рівень механізації праці на фермах. У господарствах населення України традиційно застосовується ручне доїння. Рівень же механізації праці сільськогосподарських підприємств викликав чимало нарікань ще за часів Радянського Союзу і він справді був надзвичайно низьким, особливо в порівнянні з фермерськими господарствами розвинених країн. Зараз він зведений практично нанівець. Так, порівняно з 1990 р. кількість установок та агрегатів для доїння корів у регіоні скоротилася в 3,4 рази, в Україні – у 4,7 разів. Зрозуміло, що такий «напівручний» спосіб виробництва молока справляє негативний вплив на показники продуктивності праці в галузі, а відтак – на загальну ефективність її функціонування.

Показники економічної ефективності молочного скотарства Чернігівської області за останні 10 років відображено в табл. 2. Як видно з табл., рівень економічної ефективності молочного скотарства Чернігівської області є низьким, хоча й демонструє позитивну динаміку. Упродовж досліджуваного періоду грошові надходження від реалізації продукції зросли на 74,4%, що пов'язано із зростанням цін на молочну продукцію. У той же час, скорочення поголів'я корів зумовило зменшення загального обсягу грошово-матеріальних затрат на виробництво продукції (у розрахунку на 1 голову показник зростає,

що пов'язано із ростом цін на куповані корми, паливно-мастильні матеріали, витрат на оплату праці і т.д.). Вказані чинники призвели до збільшення собівартості виробництва в розрахунку 1 ц молока (на 96,6%). Вищі (порівняно з собівартістю) темпи зростання цін на молоко забезпечили загальний позитивний (хоч і невисокий) результат функціонування галузі в регіоні – 5,5 млн. грн. чистого прибутку та 6,6% рентабельності.

Таблиця 2

**Показники економічної ефективності виробництва
молока (сільськогосподарські підприємства) в
Чернігівській області**

Показники	1996	2002	2005	2005 р. від 1996 р. %
Грошові надходження від реалізації продукції, млн. грн.	50,8	57,7	88,6	174,4
Грошово-матеріальні затрати на виробництво, млн. грн.	...	102,0	99,3	...
Затрати на 1 корову, грн.	...	1259	1310	...
Собівартість 1 ц, грн.	32,4	52,7	63,7	196,6
Ціна реалізації 1ц, грн.	18,6	44,3	73,8	у 4,0р.б.
Чистий прибуток (збиток) від реалізації, млн. грн.	-36,8	-11,0	5,5	-
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	-42,0	-16,0	6,6	-

Джерело: Про основні показники виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та підприємств переробної промисловості області за 2005 рік / Довідник Головного управління сільського господарства й продовольства Чернігівської ОДА. – Чернігів, 2006. – с. 77-79.

Незадовільні фінансові результати діяльності галузі дають підстави для твердження про неможливість виходу її з кризи власними силами. Відродження молочного скотарства, на нашу думку, має відбуватися за державної підтримки та реалізовуватися в декілька етапів (через обмеженість централізованих фінансових ресурсів). Їх тривалість, зміст, фінансове й правове забезпечення повинні бути визначені спеціальною програмою, до розробки якої Міністерству аграрної політики України слід залучити провідні наукові установи України аграрного спрямування, а також визнаних спеціалістів-практиків даної галузі.

Ставка у відродженні галузі має бути зроблена на розвиток великотоварних господарств (ефективність їх функціонування підтверджується досвідом економічно розвинених країн світу та найближчого сусіда – Білорусії), оскільки нинішнє дрібнотоварне виробництво в Україні на має жодних перспектив – демографічна ситуація на селі характеризується високими

темпами старіння та смертності жителів, а молоде покоління зовсім не приваблюють низька прибутковість і непрестижність галузі.

На початковому етапі реалізації програми (коли йтиме процес накопичення капіталу) слід скористатися нинішнім потенціалом особистих підсобних господарств населення. Для цього з боку держави вимагається лише сприяння реалізації виробленої продукції (в т.ч. через регулювання її підтримання на прийнятному для сільськогосподарського товаровиробника рівні закупівельних цін на молоко), а також забезпечення потреби селян в сіножатях та пасовищах, необхідних для утримання худоби в підсобних господарствах.

На наступному етапі необхідними вбачаються державні капіталовкладення у великі підприємства, здатні впродовж одного–двох років забезпечити високий економічний ефект і сприяти вирішенню пріоритетних задач галузі. Для концентрації, цільового й ефективного використання централізованих фінансових ресурсів, програмою має бути чітко визначений обмежений перелік господарств (принцип «осягти неосяжне» слід відкинути), куди спрямовуватиметься державна допомога, а також послідовність їх інвестування. Кошти, передусім повинні використовуватись на реконструкцію (де це ще можливо й економічно доцільно), будівництво й оснащення сучасним технологічним обладнанням молочнотоварних ферм, розвиток племпідприємств, ветеринарних станцій, створення стабільної кормової бази тощо, й виділятися сільгосппідприємствам із врахуванням обсягів та умов виробництва, а також строків окупності ресурсів на підставі бюджетних заявок обладміністрацій.

На завершальному етапі впровадження програми при відповідній державній підтримці слід забезпечити вихід підприємств галузі (в тому числі середніх та дрібних) на принципи самофінансування та самодостатності.

На всіх етапах реалізації програми розвитку тваринницької галузі особливу увагу слід приділяти створенню сприятливого інвестиційного клімату й удосконаленню правової бази для забезпечення державних гарантій діяль-

ності агропромислових виробників.

Нині діюча система підтримки АПК малоефективна для галузі та вигідна чиновникам. На нашу думку, механізм розподілу бюджетних коштів має бути максимально прозорим, передбачати участь обмеженої кількості чиновників на всіх етапах проходження фінансових ресурсів, жорстко контролюватися і передбачати персональну відповідальність за будь-які зловживання й порушення у використанні грошей, як це практикується в США та країнах Європейського Союзу.

Окрім централізованих фінансових ресурсів до реалізації програми відродження тваринництва доцільно залучати кошти підприємців, а також населення (під державні гарантії). Наприклад, в Білорусі фінансова підтримка реалізації Програми розвитку села, яка надається організаціями та приватними підприємцями, відноситься на собівартість продукції, що виробляється (в порядку, визначеному Радою Міністрів Республіки Білорусь), і не враховується при оподаткуванні. Крім податкових преференцій державою використовуються такі методи фінансової підтримки, як надання пільгових кредитів під конкретні бізнес-плани будівництва й реконструкції молочних ферм, дотування цін на сільгосппродукцію пропорційно їх зростанню на енергоносії, страхування худоби, субсидії базовим сільськогосподарським організаціям тощо [7].

В умовах обмеженості централізованих фінансових ресурсів в Україні функцію фінансування (наприклад, через надання безпроцентних кредитів) та матеріально-технічного забезпечення окремих аграрних господарств можуть перебрати на себе підприємства переробної сфери – молокозаводи. Такий варіант отримання допомоги реальний для тих сільськогосподарських підприємств, які входять до складу інтегрованих агропромислових формувань.

Література:

1. Саливон С., Кондратьєва Н. Не в коня корм // Бизнес. – 2007. - № 9. – С. 30 – 40.
2. Сільське господарство України в 2005 р. – К.: Держкомстат України, 2006. – 367 с.
3. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2006. – 645 с.
4. Статистичний щорічник Чернігівщина 2005. – Чернігів, 2006. – 492 с.
5. Татаренко Г., Васильєва Н. Молокососы // Бизнес. – 2006. - № 49. – С. 139-143.
6. Шмидт Т., Татаренко Г. Благими намерениями // Бизнес. – 2006. - № 28 (703). – С. 110.
7. www.president.gov.by/ Офіційний інтернет-портал Президента Республіки Білорусь.